

א.

י ד י נ י ן -

עיירה יהודית שנכרתה

✧ תחילתה ועברה

✧ בין שתי מלחמות עולם

✧ פרשת שמשון ברונשטיין

י ע ד י נ ע ן -

א פארשניטן יידיש שטעטל

✧ אָנהויב און פאַרגאַנגענהייט

✧ צווישן צוויי וועלט-מלחמות

✧ דער פּאַל שמשון ברונשטיין

יוסף מנג'ן - שיץ

ג י ל ה ש ל ה ע י י ר ה
ושל הישוב היהודי שבה

בנות נמלכה מערכת-הספר בדעתה, כיצד לכתוב ולאיית את שם העיירה: האם לכתוב ביידיש - יעדינעץ, יעדינצי, יעדינץ או יעדינעץ? וכיצד לכתוב את השם בעברית? בסופו של דבר הוחלט לכתוב ביידיש יעדינעץ ובעברית - ידניץ. שני הכתיבים קרובים לביטוי השם בפי יהודיה. מקורו המדויק של השם אינו ידוע. כל שנאמר בנידון, אינו אלא בחינת הנחות והשערות, ללא כל יסוד ממשי. סבורים, כי השם נגזר מהמלה הרוסית (או האוקראינית), "יאדינצה" (יחידה), "יאדינצי" (הבודדים) או "יאדינאץ" (הבודה, היחיד). מזה אנו למדים, שבטרם קיבל היישוב מעמד רשמי, היו במקום בתים או תושבים בודדים ולמקום כלל לא היה שם. התושבים עצמם, או שכניהם, כינו את היישוב הצומח בשם: "ידניצי" - כלומר - הבודדים (בתים או תושבים). כך קראה ליישוב גם הרשות הרוסית החדשה בבסרביה.

הקודמת ובתחילת המאה הנוכחית. איאלו מוסדות: בית-ספר עממי, בית-תה, בית-עם (כאן השתכנה, בתקופת השלטון הרומני, הגימנסיה, ולאחרונה - מושב הוקנים היהודי). הם יסדו את התערוכה החקלאית (שבוטלה בימי שלטון הרומנים), נטעו את הגן העירוני ("בולוואר"), ולעצמם נטעו גן עצי-פרי מטופח רחב-ידיים ("האוסיאדבה", בפי התושבים) ובתוכו הקימו "ארמון" למגורים. בראשית שנות ה-30 ביקר כותב שורות אלו, יחד עם חברי-נעוריו, ישראל קולקר (כעת בלבוב), בבית-הקברות היהודי הישן. אחרי חיפושים רבים מצאנו את מצבת-האבן העתיקה ביותר ועליה היה חרות תאריך פטירת המת: שנת תקפ"א, כלומר 1821.

מכאן שאת תחילתו של הישוב צריך לחפש בתחילת המאה ה-19. הואיל ושמות רוב העיירות והכפרים שבסביבה הינם מולדובניים, ורק מעטים שמות-המקומות ממוצא סלבי (בתוכם ידניץ), וכי בסרביה נפלה לידי השלטון הרוסי רק בשנת 1812, צריך אפוא לקבל את הסברה, כי היישוב של הבודדים נוסד רק לאחר הכיבוש הרוסי. על-ידי דוברי רוסית או אוקראינית. מכאן - שמו הרוסי. נראה שהיו יהודים בקרב ה"בודדים" הראשונים. הסימן המובהק - המצבה היהודית משנת 1821. ברם, לכתחילה, מעטים היו היהודים, כפי שנראה להלן. מצערת העובדה, שלא קיימת כל אפשרות לחקור

ברוסית כתבו את שם הישוב Единцы אולם את המושג "תושבי העיירה" ביטאו Единецкий (לשון-רבים: Единчане). ה"גויים" שדיברו "גוייש" או "כאכלאצקי" (בפי היהודים), שכינו עצמם בשם "רוסנאקי" (לשונם קרובה לאוקראינית), ביטאו את שם העיירה "ידינעץ"; כן גם המולדו-בנים בשפתם - כמו היהודים.

כשהגיעו הרומנים לעיירה (בשנת 1918) לא היתה להם טרנסקריפציה אחידה לשם העיירה. זכורני, כי הרומנים כתבו את השם כך:

EDINIȚA, EDINIȚI, EDINET, EDINȚI, EDINȚI, EDINȚA

יעדינצה, יעדינצי, יעדינעץ, יעדינץ, יעדינצה וכו'. העובדה שלרומנים לא היה שם ישן משלהם לעיירה (כשם שהיו להם שמות ישנים משלהם ליישובים האחרים בבסרביה), הינה הוכחה נוספת, כי היישוב נוסד רק לאחר סיפוחה של בסרביה לרוסיה (1812).

היישוב אינו מצטיין בהיסטוריה רבה מאחוריו, לא כללית ולא יהודית. האנציקלופדיה היהודית ברוסית (יאברייסקיא אנציקלופאדיא. Еврейская Энциклопедия פטרוגראד, 1909) מוסרת כי היישוב "יעדינצי" קיבל מעמד של "מיאסאצ'קה" (עיירה) רק בשנת 1835.

אדמות העיירה השתייכו ל"פריצים" (בעלי-אחוזה) שהתגוררו במרחקים: משפחות קוויצין וקאזימיר. האחרונים היו ממוצא פולני וקתוליים. הם הקימו בעיירה, בשלהי המאה

יוסף מנג'ן שיץ: גילה של העיירה

בארכיונים. מי יודע, אם בכלל נשמרו ארכיונים, שיכולים היו לספר על תולדותיו של היישוב ושל יהודיו. משהו על העיירה מצאתי רשום בשלוש אנציקלופדיות, שהיו תחת ידי: האנציקלופדיה היהודית הרוסית משנת 1909, שהזכרתיה לעיל, "המילון האנציקלופדי החדש", מסוף המאה ה-19 והאנציקלופדיה הסובייטית הגדולה, מהדורה שנייה, שהחלה להופיע אחרי שנת 1950.

והנה הערך "יעדינצי" באנציקלופדיה היהודית-הרוסית: "מיסטיצ'קה (עיירה) משנת 1835; מחוז (איווד) חוטיין; פלך (גוברניה) בסרביה. בשנת 1897 היה המספר הכולל של התושבים: 10,211; מהם 7,379 יהודים".

האנציקלופדיה מתבססת על מפקד-האוכלוסין ("פאראץ-פיס"), שנערך ברוסיה ב-1897. בערכים אחרים מוסרת אותה אנציקלופדיה, כי בכל מחוז חוטיין התגוררו אותה שנה 307,532 נפש, ביניהם 48 אלף יהודים, קרוב ל-16%. בעיר המחוז עצמה, חוטיין, נמצאו 18 אלף נפש, מהם 9,291 יהודים. והנה מספר התושבים בכלל, ויהודים בפרט, בכל יישובי המחוז, שמנו למעלה מ-500 תושבים:

שם היישוב	מספר התושבים	מספר היהודים
אטקי	831	123
באלבאקא	829	84
בריציאן	7,446	7,184
באלאשקאבא	1,050	119
יעדינץ	10,211	(?) 7,379
קלישקאוז	7,707	1,000
ליפקאן	6,865	4,410
נפורוטובה	1,631	268
נובוסליץ	5,891	3,898
רטובניצי	2,140	369
סקוראן	8,982	5,042
ציפלאץ	1,555	163

מה מלמדים המספרים הנ"ל? כבר בסוף המאה ה-19 היתה יעדינץ היישוב השני בגודלו במחוז, אחרי חוטיין, הן באוכלוסיה הכללית והן במספר התושבים היהודיים. רק אחרי יעדינץ באות: בריציאן (העיירה היהודית ביותר במחוז!), סקוראן, ליפקאן ונובוסליץ.

בשנת 1897 נערך ברוסיה מפקד-האוכלוסין ("פאראפיס") המודרני הראשון, בו נימנו מספר הנפשות. מקודם נרשמו רק... "משפחות". המיפקד הקודם נערך בבסרביה בשנת 1847; אז קראו לו "ראביוזה". האנציקלופדיה היהודית-הרוסית מוסרת את המספרים הבאים על "הקהילות היהודיות" במחוז חוטיין (הכונה לסתם אוכלוסין, כי קהילות מאורגנות לא היו אז):

העיר חוטיין	משפחות
ליפקאן	1,067
נובוסליץ	713
בריציאן	81
	602

Сводъ знаній о еврействѣ в его культурѣ въ прошломъ и настоящемъ. Томъ седьмой.

Единцы - мѣстечко (съ 1835 г.) Хот. у., Бесс. губ.; въ 1897 г. жит. 10,211, изъ коихъ евр. 7,379. 8.

НОВЫЙ
ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ.
Семнадцатый томъ.

Единцы (Еденны) - м-ко Бессарабской губ., Хотинскаго у. До 14 000 жит., 6. ч. еврей; 2 правосл. церкви; синагога; муж. духовн. училище, школы, евр. больница; лавки. 2 товарныя мельницы. Ежегодно въ мѣл. сел.-хоз. выставка.

БОЛЬШАЯ СОВЕТСКАЯ
ЭНЦИКЛОПЕДИЯ
второе издание - 15 -

Единцы - посёлок городского типа, центр Единецкого района Бельянского округа Молдавской ССР: Расположен на шоссе на дороге Кишинёв - Черновцы, в 17 км к Ю.-З. от ст. Редю-Маре (линия Окица - Бельцы). В Е. - мыловаренный, кожевенный и швейно-черепичный заводы, мельница. Имеются (1951) с.-х. техникум, 2 средние школы (на русском и молдавском языках), школа рабочей молодёжи, Дом культуры, кинотеатр, 2 библиотеки. В п а й о н е - посевы озимой пшеницы, кукурузы, подсолнечника, соя. Развито молочное животноводство и овощеводство. МТС.

"יעדינעץ" באנציקלופדיה רוסית

למעלה: שתי אנציקלופדיות שהופיעו בעשור הראשון של המאה העשרים: "האנציקלופדיה היהודית", כרך מס' 7; ו"המילון האנציקלופדי החדש", כרך מס' 17.

למטה: "האנציקלופדיה הגדולה הסובייטית", מהדורה שנייה משנת 1951, כרך 15.

"יעדינעץ" אין רוסישע ענציקלאפעדיעס

אויבן: צוויי ענציקלאפעדיעס, וואס זענען דערשינען אין ערשטן צענטליק פון 20-טן יארהונדערט: די "יעדישע ענציקלאפעדיע", זיבעטער באנד, און דער "נייער ענציקלאפעדישער ווערטערבוך", באנד 17.

אונטן: די "גרויסע סאָוועטישע ענציקלאפעדיע", צווייטע אויפלאַגז פון 1951, באַנד 15.

TĂRGUȘOARELE DIN MOLDOVA ȘI IMPORTANȚA LOR ECONOMICĂ

de VICTOR TUFESCU
 Moldova — adică provincia în întregime în 1859. La 1859 avea 1.400 locuitori, cuprinde o seamă de aşezări intermediare între satul românesc și tipul propriilor lor economice. Datorită rolului ei în producerea și de distribuția produselor necesare țării, localitatea a devenit un centru comercial, fabrici de alai, etc. D. dimitre can 5.354 Evrei. Populația în 1930 a fost de 5.341 locuitori. D. dimitre can 5.354 Evrei. Populația în 1930 a fost de 5.341 locuitori.

מקור רומני מאוחר על ידיניץ

המחקר על העיירות היהודיות במולדביה (כולל בסרביה) הופיע ב-1942, כשהעיירות היו כבר הרוסות והיהודים גורשו מתוכן אל מחנות ההשמדה בטרנסניסטריה.

א פארשעפטיקטער רומנישער מקור איבער יעדיניץ די פארשונג איבער די יידישע שטעטלעך אין דער מאַלדאווע און בעסאַרביע איז דערשינען אין 1942, ווען די שטעטלעך זענען שוין געווען חרוב און די יידן זענען דעפארטירט געוואָרן אין די אויסראַט-לאַגערס פון טראַנסניסטריע.

אגב, המחקר הופיע ב-1942 כשהעיירה היהודית בבסר-ביה, בוקובינה, טרנסילבניה ומולדביה הצפונית נהרסה ויהודי דיה הוגלו ובחלקם הושמדו. המחבר מודה, שעובדה זו, שהוא מצדיק אותה, משנה את המציאות שאותה הוא מתאר.

הרומנים ערכו במשך שנות שלטונם בבסרביה מיפקד-אוכלוסין אחד בשנת 1930 Recensămîntul Populației 1930 ברם באותה תקופה היתה קיימת הפרדה אדמיניסטרטיבית ומוניציפלית בין שני חלקי ידיניץ: ידיניץ-העירייה EDINȚI — TĂRG וידיניץ-הכפר EDINȚI — SAT והנה מה שקבע אותו מיפקד (לפי פרטומים רשמיים): בידיניץ העירייה Tărg נמנו בסך-הכל 5.910 תושבים, מהם הצהירו על עצמם כמדור „המוצא האֶטְנִי” ORIGINEA ETNICĂ

יהודים	5.341
רומנים	194
רוסים	344

אולם מבחינת ההשתייכות הדתית הצהירו על עצמם כמשתייכים ל„דת משה” Religia Mozaică 5.349. מבחינת לשונם, הצהירו רק 5.328 אנשים (כלומר יהודים) כי הם מדברים בביתם יידיש. פירוש הדבר כי שמונה יהודים הכריזו על עצמם יהודים מבחינת הדת ולא מבחינת הלאום. 21 יהודים הכריזו כי לא יידיש היא השפה המהלכת בתוכם, אלא, כנראה, רוסית או רומנית. למעשה — אחוז אפסי של יוצאי-דופן, „אסימילטוריים” כביכול. ואפשר כי לפנינו טעות ברישום.

הנה תוצאות המיפקד בחלק הלא יהודי של הישוב, בידיניץ-הכפר SAT. המספר הכללי של התושבים: 5.260; מהם יהודים:

לפי המוצא האטני	398
לפי דת-משה	401
דוברי יידיש	401

שאר התושבים (הרוב הגדול, הנוצרי) מתחלקים לפי הלאום:

רומנים — 2.183 (אלה הם המולדובנים, הרומנים מהראַגט, וה...צוענים, שהכריזו על עצמם, כנראה, כרומנים).

רוסים — 2.214 (כולל הקאזאפים, חלק מדוברי ה„כאכ-לאַצקי”. הרוסנאָקים, והרוסים שהיהודים קראו להם „קריסטן”; לדוברי הדיאלקט האוקראיני קראו „גויים”).

אוקראינים — 353 (כנראה בעלי-„הכרה”...).

גרמנים — 3 (מי הם? אולי שרידי משפחת אולרייך, גר-מנים ממש, שיחסיהם אל היהודים היו הוגנים? ואולי נרשמו כ„גרמנים” בני משפחת-המומר יוהאן קויפמאַן, שקיבלו על עצמם את הדת הפרוטסטנטית-לוטראַנטית?).

מבחינת ההשתייכות הדתית הכריזו על עצמם תושביה הנוצריים של ה„כפר”, כדלקמן:

פראבוסלאבים-אורטודוקסים — 3.792 (כלומר — כל הנוצרים, מלבד...) קאָזאַפֿים-ליפּובּנים (סטאַרו־ואַרצִי) — 1.014.

בסך הכל התגוררו או בידיניץ „השלימה”, „העיירה” וה„כפר” גם יחד — 11 אלף ו-170 נפש. פחות מאשר היו סבורים קודם לכן, בתוכם 5.750 נפשות יהודים, ב-330 נפש יותר מאשר הלא יהודים (5.420). פירוש הדבר כי בשנת 1930 היו בעיירה רק 59 תושבים יותר מאשר בשנת 1897 (10.211). ואילו מספר היהודים ב-1930 (5.750) פחת ב-1.629 נפשות לעומת 1897 (7.379). עוד יותר ירד ההפרש שבין מספר היהודים והנוצרים בשנת 1897 (2.832) יותר יהודים) ובין שנת 1930 (330 יותר יהודים). באחוזים: בשנת 1897 היה אחוז היהודים בקרב כלל האוכלוסיה 72; בשנת 1930 — ירד האחוז ל-51...

זכורני, כי בסוף שנות העשרים (עבדתי אז זמן מה ב„פרימרייה”) היו בידיניץ כ-3.000 בתים. במשהו למעלה מבמחציתם התגוררו יהודים, ובפחות מזה גויים. סברו אז כי מספר תושבי העיירה היה כ-15 אלף, למעלה ממחציתם יהודים. המיפקד הכללי משנת 1930 הוכיח מספרים אחרים. משמע, שבעת שהאוכלוסיה היהודית ירדה, גדלה האוכלוסיה הלא-יהודית כמעט פי שניים. סיבת הדבר נעוצה בהגירת היהודים למדינות שמעבר לים: צפון ודרום אמריקה, ושם נמצאים כיום כאלף יוצאי-ידיניץ; לארץ-ישראל עלו עשרות יהודים. רק מאות היגרו למקומות אחרים בפנים רוסיה ורומניה. רק אחרי השואה הגיעו מאות רבות מיהודי העיירה לארץ-ישראל.

ועתה נקפוץ קפיצת דרך קדימה — אל האנציקלופדיה

מפקד-אוכלוסין יהודי „מדויק ביותר”...

כמה נפשות יהודיות היו בידיניץ? הידיניצאי הוותיק מר שמואל קורמאנסקי (תליאביב), יהודי שעבר את גיל הנכורות (עד 120!), טוען, שלא היה קשה לחשב כמדויק את מספר יהודי העיירה. לשם כך היה צריך לשפור את ה„קוויטלעך” לפרות, שה„קורמאנסקי” מית מכרה ערב יום-הפיפורים. שהרי לא נשארה, חלילה, בעיירה נפש יהודית ללא פפרה...

הסובייטית הגדולה, מהדורה שנייה, בכרך מס' 15 (הופיע בשנת 1952) אנו מוצאים בערך „ידיניצי”, כדלקמן:

„ישוב בעל אופי עירוני, מרכז האיזור (ראיון) הידיניצאי, מחוז (אוקרוג) בלך, הרפובליקה הסובייטית המולדאבית; שוכנת על הכביש קישינוב-צ'רנובוי; 17 ק"מ דרומית-מערבית מתחנת-הרכבת דריו-מרה (קו אוקניצה-בלך). בידי-ניץ נמצאים בתי חרושת לסבון, עיבוד עורות, לבנים, טחנת-קמח. בתי-ספר ב-1951: טכניקום חקלאי, שני בתי-ספר תיכוניים (ברוסית ובמולדאבית), בית-ספר לנוער עובד; בתי-חרבות, בתי-קולנוע, 2 ספריות. באיזור זורעים חיטה, תירס, חמניות, סויה. פותח משק חלב, מגדלים בקר וצאן.

האנציקלופדיה הסובייטית אינה מוסרת על הרכבה הלאומי של האוכלוסיה.

פרטים על מיפקדי האוכלוסין שערך המשטר הסובייטי מאז חזר לידיניץ אין בידינו. אבל הדבר חסר כל חשיבות. לפי עדות השרידים מתגוררים עתה בעיירה כמה מאות יהודים בלבד. מאה יותר, מאה פחות — אין הדבר מעלה או מוריד לגבי המסקנות.

כפי שמוסר השו"ב והרב ישעיהו אַלקיס, טעלה מידיניץ בשנת 1972, והוא מוסמך בשטח זה, נתקבצו בידיניץ, משך כל השנים האחרונות, כ-300 משפחות יהודיות (ראה את הראיון עמו בספר זה).

היכן נמצאת כעת שארית-הפליטה הידיניציאית שלאחר השואה?

עשיתי „חשבון גס”, המתקרב, לדעתי, אל המציאות:	
בישראל נמצאים	כ-600 מיוצאי ידיניץ
בצפון אמריקה ובדרומה	כ-1,000
בארצות אחרות	כ-200
נשארו ברוסיה וברומניה	כ-200
נשארו עדיין בידיניץ	כ-300 משפחות

בערך 5 אלפים ניספו בשואה, נהרגו בעת הפוגרומים לאחר הכיבוש הרומני-גרמני וניספו במחנות טרנסניסטריה. הוא זכרם ברוך.